

<https://doi.org/10.26565/2074-8167-2022-51-10>

УДК 378.14.015

Ярослава Василівна Шведова

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки¹

shvedova@karazin.ua ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9592-3032>

Єлизавета Сергіївна Коротецька

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Навчально-наукового інституту екології¹

korotetskayalizza@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3925-7191>

Дар'я Євгеніївна Кашкабаш

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Навчально-наукового інституту екології¹

dashakashkabash@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4452-0601>

¹*Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи 4 Харків, Україна, 61022*

SOFT SKILLS: АНАЛІЗ РОЗВИТКУ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Постановка проблеми. Концепція «soft skills» за останні роки стала невід'ємною складовою світового ринку праці в найрізноманітніших галузях економіки та суспільства. Міжнародні і національні дослідження підтверджують значення універсальних навичок, які називають «навичками XXI століття». Проте на практиці заклади вищої освіти не завжди можуть створити умови для їхнього комплексного розвитку. Тому одним з головних завдань підготовки здобувачів вищої освіти у сучасних умовах є пошук шляхів для цілеспрямованого та систематичного розвитку soft skills.

Мета статі – оцінити ступінь розвитку soft skills здобувачів вищої освіти в освітньому процесі та обґрунтувати педагогічні умови, які зможуть сприяти підвищенню ефективності їх розвитку.

Результати. Дослідження ступеню розвитку затребуваних soft skills здобувачів вищої освіти в освітньому процесі проводилося за допомогою розробленої анкети у Google Формі. Питання були сформульовані так, щоб студенти, виходячи із власної думки, визначили за 10-бальною шкалою ступінь розвитку в освітньому процесі кожного із запропонованих soft skills. В опитуванні взяли участь студенти 1-6 років навчання Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (87 осіб). Результати проведеного емпіричного дослідження підтверджують потребу в цілеспрямованому та систематичному розвитку затребуваних сучасним ринком праці soft skills здобувачів вищої освіти. Найбільшого розвитку, за думкою студентів, потребують такі soft skills як стресостійкість і гнучкість, критичне мислення, емоційний інтелект і навички комунікації.

Педагогічні умови та перспективи розвитку soft skills пов'язані з наскрізною імплементацією в навчальний процес комплексних мір: наповнення нормативних навчальних дисциплін чітким теоретичним та практичним контекстом для розвитку soft skills; трансформація викладання, зміщення акцентів в бік інноваційних методів та форм навчання, що містять потенційні можливості для розвитку універсальних компетентностей здобувачів вищої освіти; глибока усвідомленість викладачами своєї місії у розвитку затребуваних soft skills студентів; впровадження міжфакультетських та факультативних дисциплін на кшталт «Soft skills – формула успіху», починаючи з першого року навчання, що поступово розширюватимуть спектр універсальних компетентностей майбутнього фахівця; впровадження soft skills методом проведення обов'язкових тренінгів зі студентами; організація літньої школи, яка буде спеціалізуватися на розвитку soft skills студентів, де у невимушеній атмосфері під керівництвом професійних психологів, коучів та інших фахівців студенти зможуть отримувати сучасні знання та необхідні навички.

Висновки. Отримані результати підтвердили наше припущення про те, що освітній простір фрагментарно, «точково» сприяє розвитку soft skills у здобувачів вищої освіти. Шлях до системного та планомірного впровадження soft skills в освітній простір дуже складний і поки що відбувається на рівні окремих дисциплін. Тому існує необхідність проведення комплексної політики в даній галузі. Педагогічні умови та перспективи розвитку soft skills пов'язані з наскрізною імплементацією в навчальний процес запропонованих комплексних мій, які наш погляд, зможуть забезпечити якісну підготовку фахівців здатних діяти в нестандартних ситуаціях, приймати швидкі рішення, готових до самовдосконалення, позитивної комунікації та здорової реакції на виклики суспільства.

Ключові слова: розвиток soft skills в освітньому процесі, здобувачі вищої освіти, шляхи впровадження, універсальні компетентності.

Як цитувати: Шведова Я.В., Коротецька Є. С., Кашкабаш Д. Є. Soft skills: аналіз розвитку у здобувачів вищої освіти та шляхи впровадження в освітній процес. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2022. №51, С. 78-94. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2022-51-10>

In cites: Shvedova, Y., Korotetska, E., Kashkabash, D. (2022). Soft skills: analysis of development in higher education students and ways of implementation in the educational process. *Scientific notes of the pedagogical department*. 51, 78-94. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2022-51-10> [in Ukrainian]

Постановка проблеми. Парадигмальні зміни у системі вищої освіти, імплементація компетентнісного підходу, вітчизняні та зарубіжні публікації актуалізують необхідність цілеспрямованого та систематичного розвитку загальних (універсальних) компетентностей здобувачів вищої освіти або soft skills. Концепція «soft skills» за останні роки стала невід'ємною складовою світового ринку праці в найрізноманітніших галузях економіки та суспільства. У цих контекстах «soft skills» прирівнюються або використовуються як повні синоніми таких понять як «employability skills» (навички для працевлаштування), «people skills» (навички спілкування з людьми), «non-professional skills» (непрофесійні навички). Сьогодні, щоб бути конкурентоспроможним, тільки професійних навичок недостатньо, потрібний ще широко розвинутий спектр універсальних навичок або soft skills. Одним з освітніх трендів і одночасно вимогою до фахівця є здатність навчатися протягом життя, швидко орієнтуватися в нових, нестандартних умовах, вирішувати складні завдання, вміти долати труднощі, приймати виклики. Випускник вищого закладу освіти з самого початку своєї кар'єри має вміти домовлятися з клієнтами, партнерами, аргументувати свою позицію і доносити її до інших людей, володіти критичним мисленням, емоційним інтелектом тощо. Міжнародні і національні дослідження підтверджують значення універсальних навичок, які називають «навичками XXI століття». Проте на практиці заклади вищої освіти не завжди можуть створити умови для їхнього комплексного

та цілеспрямованого розвитку, особливо у світлі останніх подій, пов'язаних з вимушеним онлайн навчанням спочатку через пандемію, а зараз через воєнний стан. Тому одним з головних завдань підготовки здобувачів вищої освіти у сучасних умовах є пошук шляхів для цілеспрямованого та систематичного розвитку soft skills.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Soft skills (з англ. м'який, гнучкий) – це надпрофесійні навички, загальні (універсальні) компетентності, що дозволяють особистості ефективно взаємодіяти у різноманітних професійних та життєвих ситуаціях. Вони підсилюють професійні навички і відповідно є необхідною умовою для успішної професійної реалізації.

За останні 10 років в різних країнах світу приймаються міжнародні та державні програми, які націлені на впровадження soft skills в навчальні плани закладів освіти, у тому числі і вищих. Такі кроки виражають вимоги до національних ринків праці, які у XXI столітті зазнають радикальних змін. Країни-члени Європейського Союзу ухвалили цілу низку документів, які дозволяють запровадити уніфіковану класифікацію soft skills для Єдиного європейського економічного простору. Європейські ініціативи з розвитку навичок включають «Rethinking Education» – консультування країн-членів ЄС щодо інвестування у розвиток навичок для отримання оптимальних результатів; у 2018 році було прийнято 11 директив, що передбачають впровадження нових методів навчання та викладання для розвитку у студентів університетів ЄС soft skills, особливо пов'язаних з цифровою

та технологічною діяльністю [15; 18]. Було введено Європаспорт навичок (Europass of skills) 26 мовами країн-членів ЄС, що дозволяє верифікувати свої навички, отримані, як у рамках формальної освіти, так і самостійно. Важливим документом стала Загальна європейська рамка кваліфікацій (The European Qualifications Framework). У 2017 році була розроблена та офіційно прийнята класифікація та роз'яснення до неї – «Європейські навички, компетенції, кваліфікації та види занять» (ESCO), що включає до себе 1384 кваліфікації, затребувані на ринку праці [17]. Дослідницькі центри у США вивчають феномен soft skills, у тому числі Інститут майбутнього (Institute for the Future) підготував спільно з Університетом Фенікса на основі методології форсайту прогноз розвитку затребуваних навичок на ринку праці [22]. Одним із популярних світових орієнтирів щодо трендів у галузі базових, надпрофесійних навичок є Всесвітній економічний форум (Швейцарія), який визначає перелік затребуваних навичок [28; 29].

Якщо для 2020 року визначальними навичками для фахівця будь-якої сфери діяльності були: 1) вирішення комплексних завдань, 2) критичне мислення, 3) креативність, 4) вміння керувати людьми, 5) взаємодіяти з людьми, 6) емоційний інтелект, 7) вміння приймати рішення тощо, то для 2025 року рейтинг навичок дещо змінюється: 1) аналітичне мислення та інноваційність, 2) активне навчання та навчальні стратегії, 3) навичка комплексного вирішення проблем, 4) критичне мислення та аналіз, 5) креативність, оригінальність та ініціативність, 6) лідерство та соціальний вплив, 7) використання технологій, моніторинг та контроль, 8) розробка технологій, 9) стресостійкість та гнучкість, 10) обґрунтування, розв'язання проблем і формування ідей тощо [28;29]. Отже, на першому місці опинилося аналітичне мислення та інноваційність, на другому — активне навчання та навчальні стратегії. Навичка комплексного вирішення проблем, яка була лідером списку для 2020 року, тепер на третьому місці. Традиційно важливими залишаються критичне мислення і аналіз, креативність, оригінальність та ініціатива. Цілковито новими у списку стали цифрові навички: використання та розробка технологій, тобто цифрова грамотність, яка зараз настільки ж

затребувана, скільки вміння читати та писати. У десятку також потрапили навички самоконтролю: надзвичайно важливими будуть стійкість, стресостійкість та гнучкість, а також уміння взаємодіяти з іншими – лідерство та соціальний вплив.

Комплексне масштабне дослідження із залученням експертів (як представників роботодавців, так і вчених, які займаються дослідженням кваліфікацій та навичок робочої сили), проведене у 2009 році в рамках програми ЄС «Безперервне навчання Еразмус» (Lifelong Learning Erasmus), виокремило три групи навичок, що включають 22 навички: 1) особистісні навички; 2) соціальні навички; 3) методологічні навички [16].

Найпоширенішою класифікацією soft skills в науковій літературі є розподіл їх за трьома категоріями: 1) соціально-комунікативні навички (комунікативні навички, міжособистісні навички, групова робота, лідерство, соціальний інтелект, відповідальність, етика спілкування); 2) когнітивні навички (критичне мислення, навички розв'язання проблем, новаторське (інноваційне) мислення, управління інтелектуальними навантаженнями, навички самонавчання, інформаційні навички, таймменеджмент); 3) атрибути особистості та складові емоційного інтелекту (емоційний інтелект, чесність, оптимізм, гнучкість, креативність, мотивація, емпатія) [19;20;24]. Слід зазначити, що як у межах кожної категорії, так і між категоріями окремі навички та якості перетинаються.

У праці Н. Тілікіної було здійснено кластерний аналіз затребуваних у 21 столітті навичок та представлено чотири основних групи soft skills, а також окреслено інструменти їх формування [10]. Це навчальні навички, які допомагають адаптуватися до робочого середовища та вдосконалювати свої знання, вміння і компетенції (критичне мислення, креативність (творчість, інноваційність) та самонавчання); навички грамотності, які допомагають розрізняти факти, публікувати інформацію, створювати технології, визначати достовірність джерел та інформації (медіаграмотність, цифрова грамотність); соціальні навички – здатність успішно й ефективно взаємодіяти з конкретними людьми або різними групами, досягаючи поставлених цілей (навички командної роботи, комунікативність, емоційний інтелект); особистісні навички – якості людини, які певним чином характери-

зують її особистість (гнучкість, таймменеджмент, ініціативність) [10].

Необхідність формування універсальних навичок у здобувачів вищої освіти широко обговорюється у публікаціях зарубіжних та відчизняних дослідників [1; 3; 5; 8; 14; 16; 19; 20; 21; 24; 25; 26; 27]. Так, у роботах P. Raciti, D. Shek, J. Leung, J. Merrick було визначено, що навчання та розвиток м'яких навичок студента університету має бути пріоритетним завданням вищих закладів освіти, оскільки вони тісно пов'язані з особистим благополуччям, соціальною адаптацією та адаптацією до контексту роботи [26; 27]. Заслугують на увагу наукові розвідки J. Fernández, V. Tapia, A. Albarrán, C. González, де доведено зв'язок між ступенем сформованості soft skills студента та ефективністю виконання професійних задач [14;19]. Існує низка робіт присвячених інтеграції надпрофесійних навичок в університетську освіту в процесі вивчення іноземних мов [23; 25]. В експериментальному дослідженні I. Kostikova, L. Holubnycha, Z. Girich, N. Movmyga визначено ступінь розвитку восьми м'яких навичок (критичне мислення, креативність, управління командою, емоційний інтелект, взаємодія з людьми, управління конфліктами, гнучкість і стресостійкість) у здобувачів вищої освіти, які за допомогою засобів ігрового навчання успішно набули подальшого розвитку в процесі вивчення англійської мови [23]. К. Коваль досліджує механізми розвитку «м'яких» навичок студіюючої молоді в світлі майбутнього працевлаштування [3]. У роботі Г. Пирожок обґрунтовано можливість інноваційних підходів щодо формування soft skills майбутніх педагогів [8]. О. Жуковою було здійснено дослідження з обґрунтування функцій викладача вищого закладу освіти у відповідності з вимогами до його діяльності в контексті цілеспрямованого формування soft skills студентів гуманітарних та природничих спеціальностей при вивченні дисциплін гуманітарного циклу [30].

Роль авторських курсів та дисциплін вільного вибору в формуванні soft skills здобувачів закладів вищої освіти висвітлена у роботах О. Друганової, Г. Мешко, О. Мешка та ін. [1; 5]. Низка досліджень присвячена дослідженню особливостей формування окремих універсальних навичок здобувачів вищої освіти (емоційний інтелект – С. Березка, Н. Калайтан, А. Курило, В. Фурман та ін. [11]; комунікатив-

на компетентність – А. Комишан, Н. Стеценко, Н. Фалько, Я. Шведова, С. Шевченко та ін. [4;9;12; 13]; самоосвітня компетентність – Б. Вовк, І. Мося та ін.; цифрова компетентність – О. Наливайко, О., Жерновникова, В. Ковтун та ін). [2].

Важливо визнати, що завдяки дослідженням стає очевидно, що розвиток універсальних компетентностей у здобувачів вищої освіти – це відповідь на вимоги, що пред'являються до фахівця у сучасному світі. Вищий заклад освіти поступово стає місцем, де можна не тільки набути теоретичних знань, але й відшліфувати універсальні навички. Але слід також зазначити, що шлях до комплексного впровадження розвитку soft skills в освітній простір дуже складний і поки що відбувається на рівні окремих дисциплін. Специфікою універсальних навичок є те, що цикл їхнього розвитку не може бути обмежено контекстом однієї навчальної дисципліни, тренінгом або позааудиторною роботою. Вони мають відточуватися та шліфуватися протягом усього навчання студента шляхом постійної цілеспрямованої практики.

Аналіз літератури свідчить, що, незважаючи на напрацювання та емпіричну базу зазначеного контексту, існує необхідність дослідження думки здобувачів вищої освіти щодо ступеню розвитку затребуваних універсальних навичок в освітньому процесі, а також обґрунтуванні педагогічних умов, які зможуть підвищити ефективність їх розвитку. Наше припущення полягає в тому, що освітній простір фрагментарно, «точково» сприяє розвитку soft skills у здобувачів вищої освіти.

Мета статі – оцінити ступінь розвитку soft skills здобувачів вищої освіти в освітньому процесі та обґрунтувати педагогічні умови, які зможуть сприяти підвищенню ефективності їх розвитку.

Методи дослідження. Відповідно до мети нашого дослідження були використані загальнотеоретичні методи (аналіз та узагальнення наукової літератури, порівняння й синтез); статистичні (кількісний аналіз отриманих результатів, їхній порівняльний аналіз), метод компаративного аналізу (для порівняння власних даних і результатів інших соціологічних досліджень). Емпіричну базу сформували дані, отримані під час проведеного анкетного опитування студентів 1-6 курсів (87 осіб) Харківського національного універ-

ситету імені В.Н. Каразіна різних факультетів (факультет іноземних мов, факультет біології, ННІ Екології, філософський факультет, Каразінська школа бізнесу, факультет МЕО та ТБ, факультет психології, соціологічний факультет, ФГГРТ, факультет комп'ютерних наук, юридичний факультет).

Результати. Дослідження ступеню розвитку затребуваних soft skills здобувачів вищої освіти в освітньому просторі проводилося за допомогою розробленої анкети у Google Формі. Анкета містила 23 питання закритого та відкритого типу. Питання були сформульовані так, щоб студенти, виходячи із власної думки, визначили за 10-бальною шкалою ступінь розвитку в освітньому процесі кожного із запропонованих soft skills. Також частина питань були спрямовані на отримання інформації щодо кількості студентів за роками навчання; розуміння ними поняття soft skills; думки щодо важливості та необхідності розвитку в освітньому процесі soft skills; думки щодо необхідних soft skills для майбутньої професії та ін. В опитуванні взяли участь студенти 1-6 років навчання Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

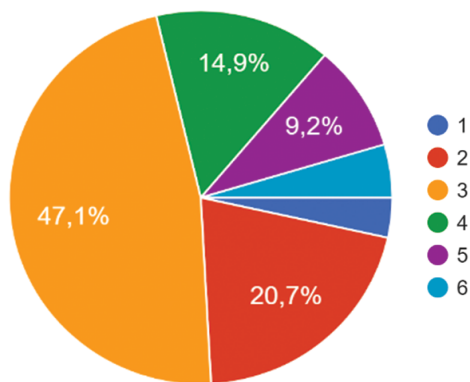

Рис.1. Відсоткове відношення кількості студентів за роками навчання, що брали участь в опитуванні
Fig.1. Percentage ratio of the number of students in the courses that participated in the survey.

Як видно з рис.1. найбільшу кількість студентів, що взяли участь в опитуванні склали студенти 3-го року навчання (47,1%), найменшу – 1-го (3,4%). Як показало проведене опитування 87,2% студентів мають уявлення про таке поняття як soft skills. 12,8% вказали, що не знають про таке поняття як soft skills (рис.2).

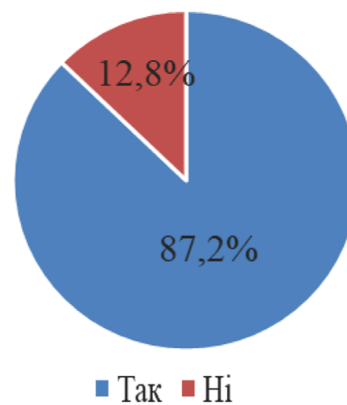

Рис.2. Розподіл відповідей на питання «Чи відоме Вам таке поняття як soft skills?»
Fig. 2. Distribution of answers to question «Do you know such a concept as soft skills?».

Одне з питань анкети було спрямовано на з'ясування думки студентів щодо важливості та необхідності розвитку у них soft skills в освітньому процесі.

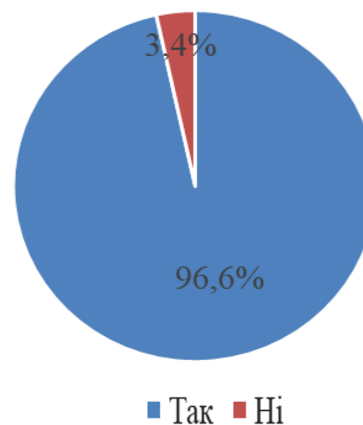

Рис.3. Розподіл відповідей на питання «Чи вважаєте Ви важливим та необхідним розвиток soft skills у процесі навчання?»
Fig. 3. Distribution of answers to question «Do you consider it important and necessary to develop soft skills in the educational process of the university?».

Як видно з рисунку 3, 96,6% (84 особи) вважають важливим та необхідним розвиток soft skills в процесі навчання в університеті. 3,4% (4 особи) мають протилежну думку.

На питання «Чи вважаєте Ви, що процес навчання сприяє достатньому розвитку необхідних Вам soft skills (аналітичне, критичне, інноваційне мислення; вміння вирішувати складні завдання; вміння продуктивно навчатися; працювати в команді; навички комунікації; стресостійкість; самоорганізація; емоційний інтелект тощо)?» ми отримали відповіді, які відображено на рис.4.

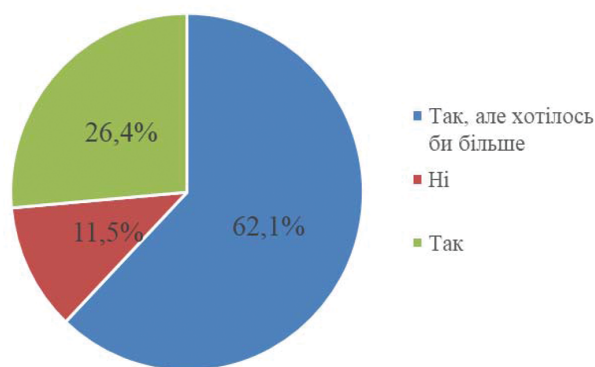

Рис.4. Розподіл відповідей на питання «Чи вважаєте Ви, що процес навчання сприяє достатньому розвитку необхідних Вам soft skills?».

Fig. 4. Distribution of answers to question «Do you think that the learning process contributes to the sufficient development of the soft skills you need?».

Як видно з рисунку 4, 62,1% (54 особи), вважають, що процес навчання сприяє розвитку необхідних soft skills, але хотіли б отримувати більше подібних навичок. 26,4 % (23 особи), вважають, що вже отримують подібні знання та навички у потрібній кількості. 11,5% (10 осіб) зазначили, що навчання не сприяє розвитку у них загальних компетентностей.

Наступні питання були спрямовані на дослідження думки студентів щодо рівня розвитку в освітньому процесі (за 10-бальною шкалою) конкретних запропонованих нами soft skills. На питання «На якому рівні освітній простір університету здійснює розвиток у Вас такої навички як комунікація?» ми отримали наступні відповіді представлені на рис.5.

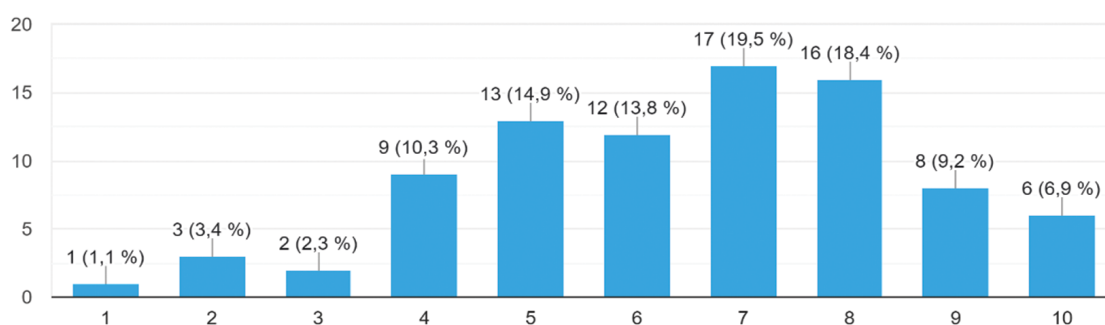

Рис. 5. Розподіл відповідей студентів за 10-бальною шкалою щодо рівня розвитку у них в освітньому просторі навичок комунікації.

Fig. 5. Distribution of students' answers on a 10-point scale regarding their level of development in the educational space of communication skills.

Як видно з рисунку 5, 15% студентів вважають, що освітній процес сприяє розвитку у них комунікативних навичок на рівні 9-10 балів, 38% студентів – на рівні 7-8 балів, 28% студентів – на рівні 5-6 балів, 12% - на рівні 3-4 балів, 4% на рівні 1-2 балів. в процесі навчання в університеті.

Наступне питання було спрямовано на з'ясування думки студентів щодо рівня розвитку у них в освітньому просторі емоційного інтелекту.

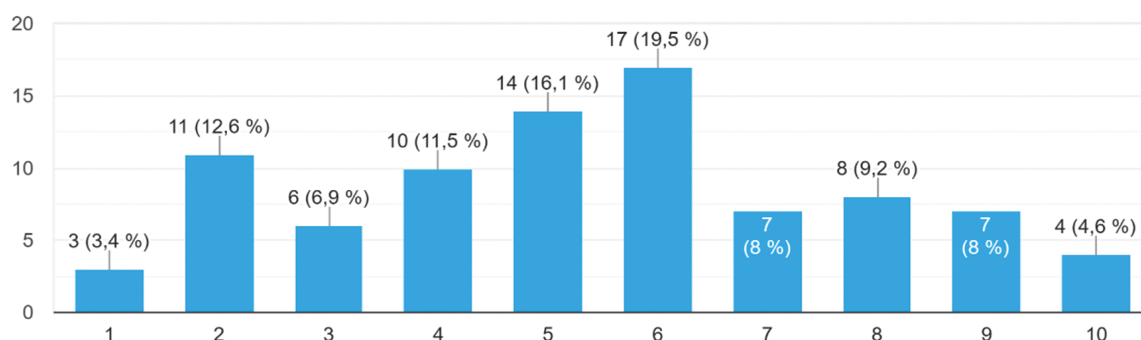

Рис.6. Розподіл відповідей студентів за 10-бальною шкалою щодо рівня розвитку у них емоційного інтелекту в освітньому просторі.

Fig. 6. Distribution of students' answers on a 10-point scale regarding their level of development in the educational space of emotional intelligence.

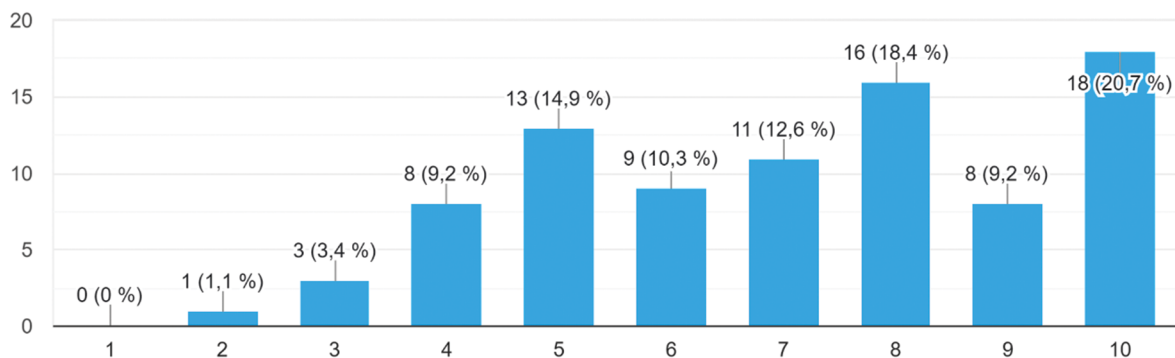

Рис. 7. Розподіл відповідей студентів за 10-бальною шкалою щодо рівня розвитку в них вміння навчатися.
Fig. 7. Distribution of students' answers on a 10-point scale regarding the level of development of their learning skills.

Як видно з рисунку 6, то 49% студентів оцінюють розвиток емоційного інтелекту в процесі навчання в університеті на 6-10 балів, 51% - на 2-5 балів).

На питання «Як Ви оцінюєте рівень розвитку в освітньому просторі університету такої навички як вміння навчатися?» було одержано результати представлені на рис.7.

Як видно з рисунку 7, то більшість студентів досить високо оцінюють розвиток такої навички як вміння навчатися в процесі навчання в університеті. 71% опитуваних визначили його на 6-10 балів. 29% на 2-5 балів.

Рівень розвитку в процесі навчання такої навички як самоаналіз 65,5% опитуваних студентів оцінили на 6-10 балів, 34,5% на 2-5 балів. Результати розподілу відповідей студентів за 10-бальною шкалою представлено на рис.8.

Наступне питання було спрямоване на з'ясування думки студенти щодо рівня розвитку у них в освітньому процесі такої навички як вміння вирішувати складні задачі.

Як видно з рисунку 9, то більшість студентів досить високо оцінюють розвиток такої навички як вміння вирішувати складні задачі в процесі навчання в університеті (78% опитуваних оцінили на 6-10 балів, 22% на 2-5 балів).

На питання «На якому рівні освітній простір університету здійснює розвиток у Вас такої навички як креативність та оригінальність?» було отримано відповіді, які представлено на рис. 10.

Як видно з рисунку 10, 18% студентів зазначили, що освітній простір сприяє розвитку такої навички як креативність та оригінальність на 9-10 балів, 41% студентів оцінили у 8-7 балів, 25% - 6-5 балів, 24% - 1-4 бали.

Щодо розвитку в процесі навчання аналітичного мислення, то, як видно з рис. 11, 55%% студентів оцінили його на рівні 6-8 балів, 20% на рівні 2-5 балів). 25% студентів оцінили його розвиток в процесі навчання на рівні 9-10 балів.

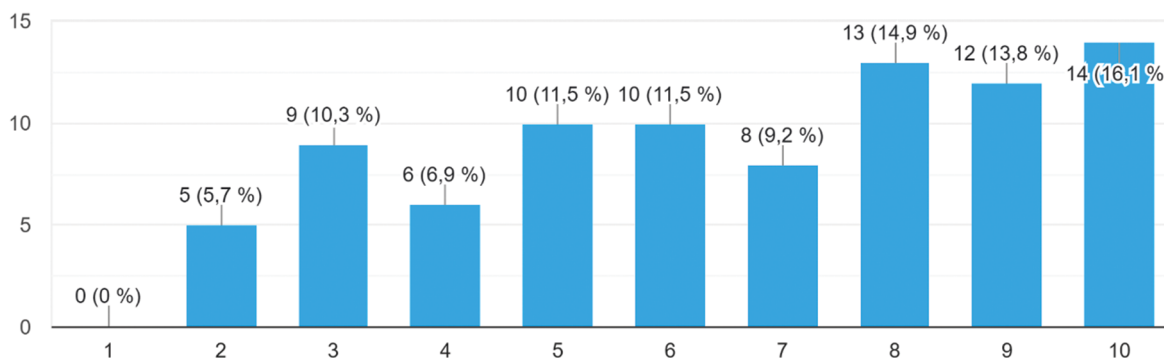

Рис. 8. Розподіл відповідей студентів за 10-бальною шкалою щодо рівня розвитку в них у процесі навчання навички самоаналізу.

Fig. 8. Distribution of students' answers on a 10-point scale regarding the level of development in them in the process of learning self-analysis skills.

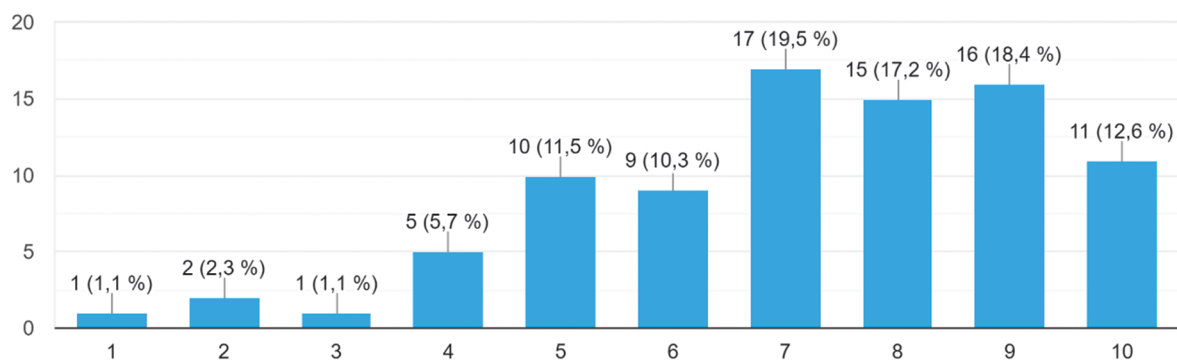

Рис. 9. Розподіл відповідей студентів за 10-бальною шкалою щодо рівня розвитку у них вміння вирішувати складні задачі.

Fig. 9. Distribution of students' answers on a 10-point scale regarding the level of development of their ability to solve complex problems.

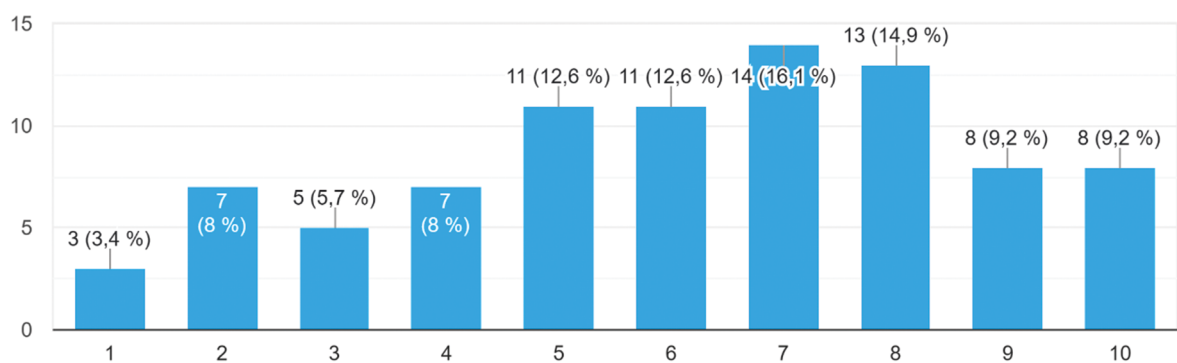

Рис. 10. Розподіл відповідей студентів за 10-бальною шкалою щодо рівня розвитку у них в процесі навчання вміння креативності та оригінальності.

Fig. 10. Graded Distribution of students' answers on a 10-point scale regarding the level of development of their creativity and originality skills.

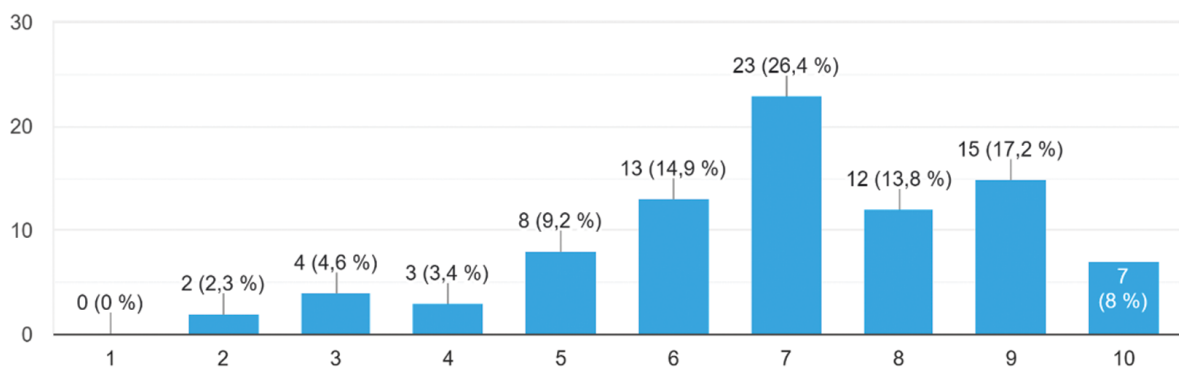

Рис. 11. Розподіл відповідей студентів за 10-бальною шкалою щодо рівня розвитку в них у процесі навчання аналітичного мислення.

Fig. 11. Distribution of students' answers on a 10-point scale regarding their level of development in the process of learning analytical thinking.

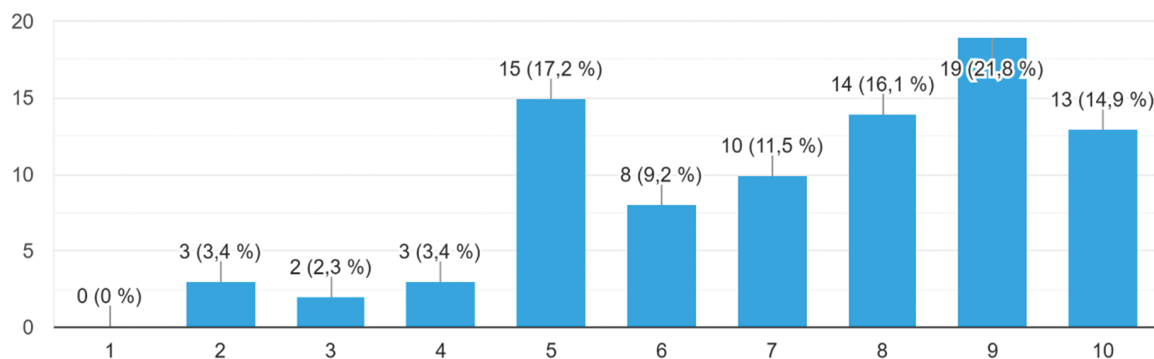

Рис.12. Розподіл відповідей студентів за 10-бальною шкалою щодо рівня розвитку в них адаптивності у процесі навчання.

Fig. 12. Distribution of students' answers on a 10-point scale regarding the level of development of their adaptability in the learning process.

Щодо розвитку в процесі навчання такої навички як адаптивність, то 74% студентів оцінила її розвиток на 6-10 балів, 26% на 2-5 балів. Результати розподілу відповідей студентів за 10-бальною шкалою представлено на рис.12.

На рис.13 представлено результати розподілу оцінок студентів щодо рівня розвитку у них в освітньому просторі критичного мислення.

Як видно з рисунку 13, то більшість студентів високо оцінюють розвиток такої навички як критичне мислення в процесі навчання в університеті (на 6-10 балів 75% опитуваних, 25% на 2-5 балів).

На рисунку 14 відображено результати розподілу оцінок студентів щодо рівня розвитку у них в освітньому просторі такої навички як самоорганізація.

Як видно з рисунку 14, то більшість студентів досить високо оцінюють розвиток такої навички як самоорганізація в процесі навчання в

університеті (на 6-10 балів - 80% опитуваних, 20% на 2-5 балів).

Одним з питань анкети було визначити рівень розвитку в освітньому процесі навички менеджменту (рис.15).

На рисунку 15 відображено результати розподілу оцінок студентів щодо рівня розвитку у них навички менеджменту. Більшість студентів оцінюють розвиток такої навички як менеджмент в процесі навчання в університеті на середньому рівні (44% опитуваних оцінили розвиток навички менеджменту на рівні 5-7 балів, 25% студентів на рівні 8-10 балів, і 31% на рівні 2-4 балів).

Щодо навичок стресостійкості та гнучкості, то відповіді студентів розподілилися наступним чином (рис. 16): 43% опитуваних студентів оцінили розвиток у них в освітньому просторі стресостійкості та гнучкості на рівні 8-10 балів, 33% - на рівні 5-7 балів, 24% - на рівні 1-4 балів.

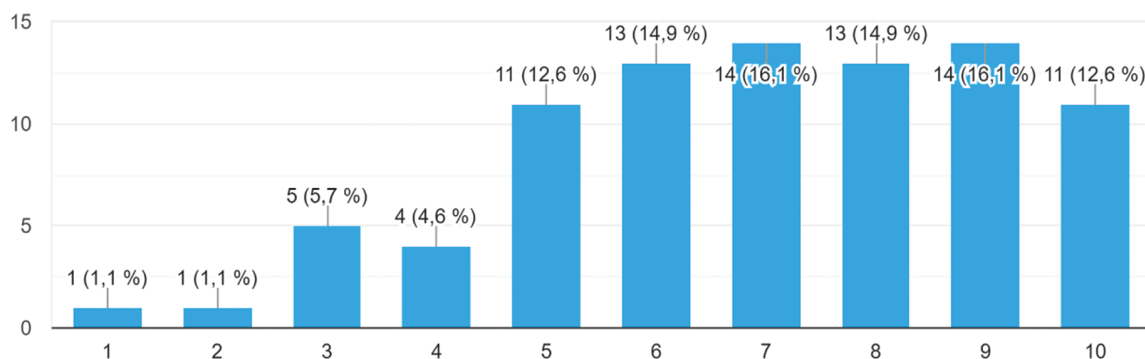

Рис.13. Розподіл відповідей студентів за 10-бальною шкалою щодо рівня розвитку в них у процесі навчання критичного мислення.

Fig. 13. Distribution of students' answers on a 10-point scale regarding their level of development in the process of learning critical thinking.

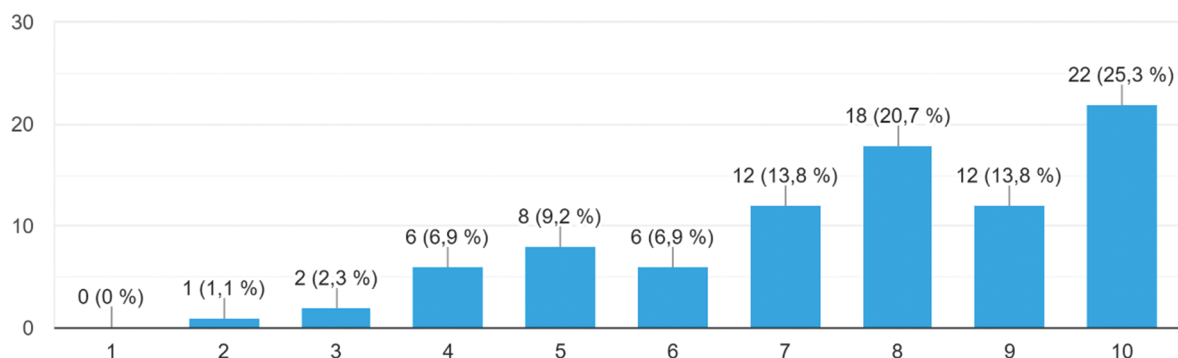

Рис.14. Розподіл відповідей студентів за 10-бальною шкалою щодо рівня розвитку в них у процесі навчання навички самоорганізації.

Fig. 14. Distribution of students' answers on a 10-point scale regarding the level of development of their self-organization skills in the process of learning.

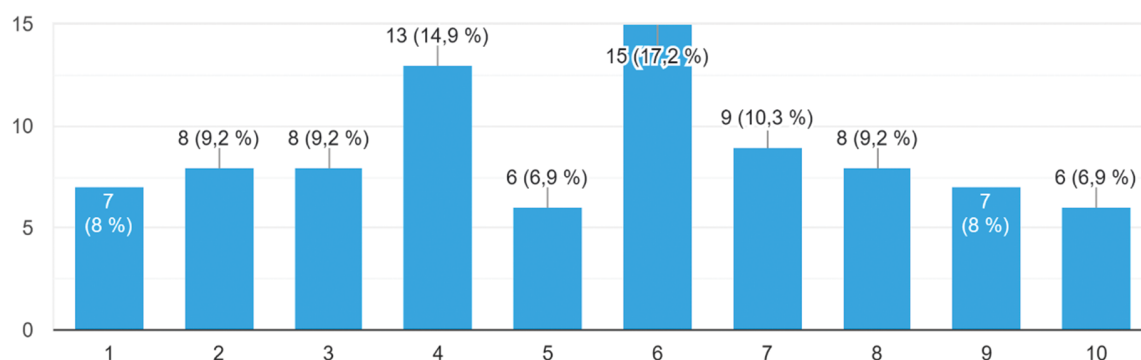

Рис.15. Розподіл відповідей студентів за 10-бальною шкалою щодо рівня розвитку в них у процесі навчання навички менеджменту.

Fig. 15. Distribution of students' answers on a 10-point scale regarding their level of development in the process of learning management skills.

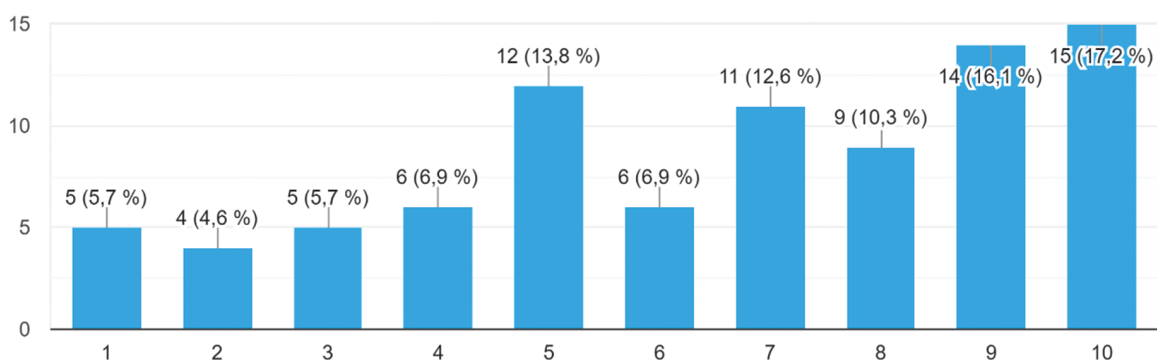

Рис.16. Розподіл відповідей студентів за 10-бальною шкалою щодо рівня розвитку в них у процесі навчання стресостійкості та гнучкості.

Fig. 16. Distribution of students' answers on a 10-point scale regarding their level of development in the process of learning stress resistance and flexibility.

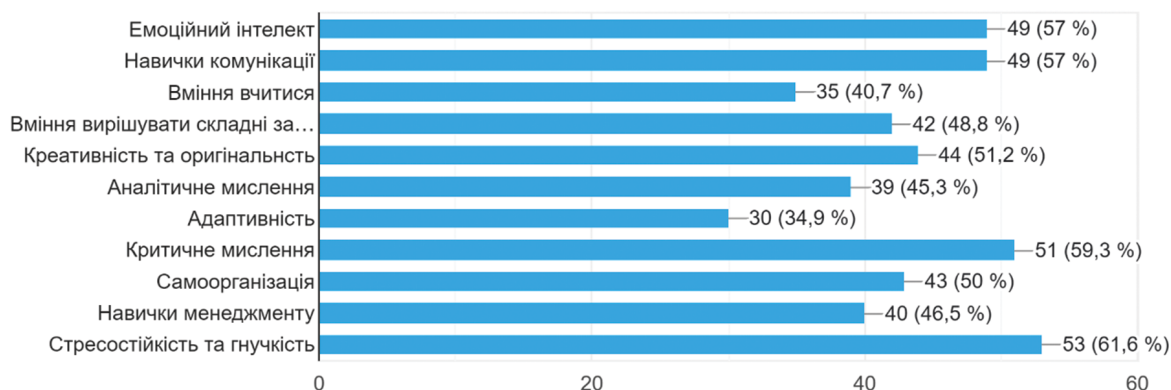

Рис.17. Відсотково-кількісна діаграма, що відображає відповіді на питання «Які soft skills Ви хотіли б розвивати?».

Fig. 17. Percentage - quantitative diagram regarding the question «Which soft skills would you like to develop?».

На питання «Які soft skills Ви хотіли б розвивати у собі?», було отримано відповіді представлені на рис 17. (Можна було обирати декілька варіантів відповідей).

Як видно з рисунку 17, то більшість студентів в процесі навчання в університеті хотіли б розвивати такі навички як стресостійкість і гнучкість (61,6% або 53 студенти з 87 опитуваних), критичне мислення (59,3% або 51 студентів з 87 опитуваних), емоційний інтелект і навички комунікації (57% або 49 студентів). Менш затребуваними soft skills у ході дослідження виявились навички адаптивності (34,9% або 30 студентів), і вміння вчитися (40,7% або 35 студентів).

Крім того, студентам була надана можливість самим запропонувати варіанти soft skills, які вони хотіли б розвинути. Ними виявились: фокусування та концентрація, постановка правильної мови, навички лідерства, повага до

себе, бажання самовдосконалюватись, вміння аналізувати людей, сміливість діяти і ризикувати, відповідальність, здатність швидко приймати рішення, самомотивація, мнемоніка.

Наступне питання було спрямовано на з'ясування необхідних навичок, які, на думку студентів, будуть необхідні їм у майбутній професійній діяльності.

Як видно з рисунку 18, то більшість студентів вважає, що у майбутній професійній діяльності їм будуть потрібні: навички комунікації (80,5% або 70 студентів з 86 опитуваних), вміння вирішувати складні задачі (81,6% або 71 студент), аналітичне мислення (78,2% або 68 студентів), стресостійкість і гнучкість (77%), самоорганізація (76%), критичне мислення (75%). Менш затребуваними soft skills у ході дослідження виявились навички менеджменту (63,2 % або 55 студентів), адаптивність (63,2 % або 55 студентів) та емоційний інтелект (58% або 51 студент).

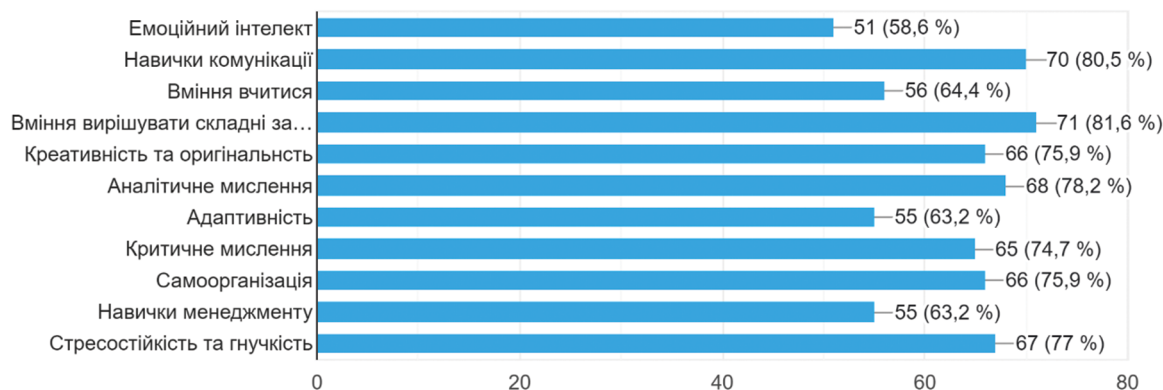

Рис.18. Відсотково-кількісна діаграма, що відображає відповіді на питання «Як Ви вважаєте, які з нижче перелічених soft skills знадобляться у майбутній професійній діяльності?».

Fig. 18. A percentage-quantitative diagram showing the answers to the question «Do you think which of the soft skills listed below will be needed in your future professional activity?».

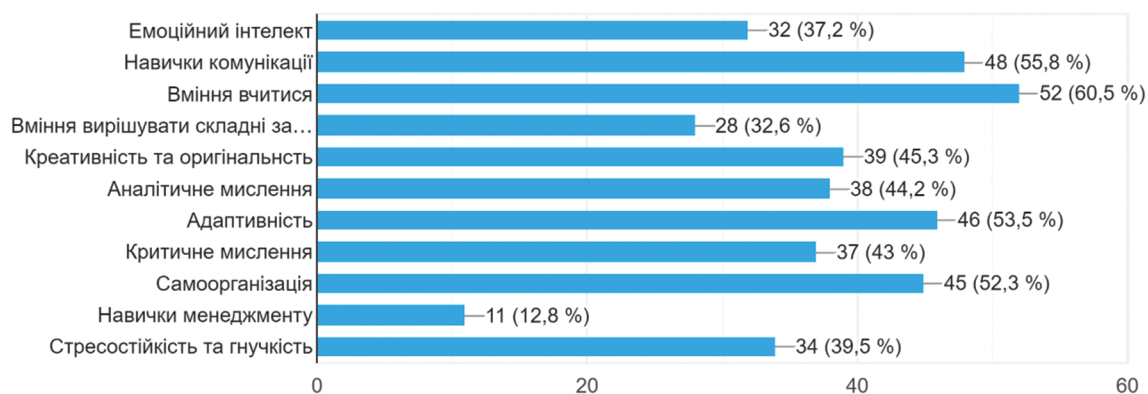

Рис.19. Відсотково-кількісна діаграма, що відображує відповіді на питання «Які soft skills Ви вже мали на момент вступу до університету?».

Fig. 19. Percentage-quantitative diagram showing the answers to the question «What soft skills did you already have at the time of entering the university?».

На рисунку 19 представлено soft skills, які мали студенти на момент вступу до університету (за їхньою думкою).

Як видно з рисунку 19, то більшість студентів на момент вступу до університету мали такі soft skills як вміння вчитися (60,5% або 52 студенти з 86 опитуваних), навички комунікації (55,8% або 48 студентів) і адаптивність (53,5% або 46 студентів). Найменш розвинутими soft skills на момент вступу виявились навички менеджменту (12,8% або 11 студентів) та вміння вирішувати складні задачі (32,6% або 28 студентів).

Наступним питанням було з'ясування пріоритетних шляхів, що можуть сприяти, за думкою студентів, ефективному розвитку у них необхідних soft skills.

Згідно рис.20, більшість студентів вважає, що оптимальним шляхом розвитку soft skills є включення їх у відповідні навчальні

дисципліни, тобто наскрізний розвиток та відшліфування затребуваних soft skills у процесі вивчення навчальних дисциплін (50,6%); впровадження тренінгів (50,6%); відповідних факультативів (48,3 % опитуваних); семінарів – 35,6%.

Аналіз відповідей студентів на останнє відкрите питання анкети дає змогу виділити найоптимальніші та зручніші для них варіанти розвитку soft skills. Ними стали: тренінги, онлайн курси, психологічні консультації. Але найоптимальнішим шляхом виходячи з браку часу, як зазначають студенти, є наповнення навчальних дисциплін чітким теоретичним та практичним контекстом для розвитку soft skills. Найефективнішими методами визнано: творчі завдання, панельні дискусії, круглі столи, групові та індивідуальні проекти, кейси, ділові та рольові ігри.

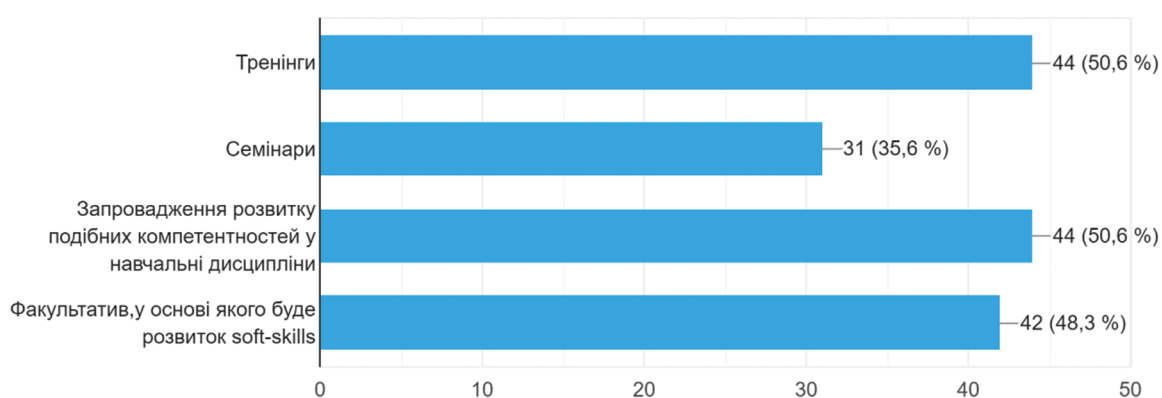

Рис.20. Відсотково-кількісна діаграма, що відображує зручні для студентів способи та форми розвитку soft skills.

Fig. 20. Percentage-quantitative diagram showing ways and forms of soft skills development that are convenient for students.

Результати проведеного емпіричного дослідження підтверджують потребу в цілеспрямованому та систематичному розвитку затребуваних сучасним ринком праці soft skills здобувачів вищої освіти. Найбільшого розвитку, за думкою студентів, потребують такі soft skills як стресостійкість, гнучкість, критичне мислення, емоційний інтелект і навички комунікації.

Педагогічні умови та перспективи розвитку soft skills пов'язані з наскрізною імплементацією в навчальний процес комплексних мп.

1. Наповнення нормативних навчальних дисциплін чітким теоретичним та практичним контекстом для розвитку soft skills.

2. Трансформація викладання, зміщення акцентів в бік інноваційних методів та форм навчання, що містять потенційні можливості для розвитку універсальних компетентностей здобувачів вищої освіти.

3. Глибока усвідомленість викладачами своєї місії у розвитку затребуваних soft skills студентів. Відповідно викладач сам повинен бути проактивним, мислити критично та інноваційно, випереджати час, знати новітні теорії та їх інтерпретації, демонструвати оригінальність і творчий підхід, мати високий рівень комунікативної, цифрової компетентності тощо.

4. Впровадження міжфакультетських та факультативних дисциплін на кшталт «Soft skills – формула успіху», починаючи з першого року навчання, що поступово розширюватимуть спектр універсальних компетентностей майбутнього фахівця. В програму подібних дисциплін доцільно включити мінімальний теоретичний блок та розгалужений практичний, спрямований на відпрацювання універсальних компетентностей (аналітичного, критичного, інноваційного мислення, навичок комунікації, вмінь ефективно навчатися, навички тайм-менеджменту, комплексного вирішення проблем, навички адаптації, стресостійкості, медіаграмотності тощо). Також, на наш погляд, доречним є проведення в рамках подібних дисциплін семінарських занять, що передбачатимуть самостійне опрацювання студентами окремих тем в контексті soft skills та обговорення результатів, що можуть бути представлені у вигляді тез, повідомлень, доповідей, рефератів тощо. Метою практичних та семінарських занять може бути визначення рівня знань студентів відповідно до теоретичного осмислення soft skills та ступінь їх володіння ними, формування стійкого інтересу до набуття відповідних навичок в умовах майбут-

ньої професійної діяльності. У процесі проведення практичних та семінарських занять студенти заздалегідь одержують завдання, формулюють й пояснюють своє бачення проблеми. Обговорення проблеми відбувається в умовах дискусії. Проведення таких занять дозволяє вирішувати такі дидактичні цілі:

- оптимально поєднувати лекційні заняття із систематичною самостійною діяльністю студентів, їх теоретичну підготовку з практичною;
- розвивати soft skills для більш швидкого вирішення практичних завдань у майбутній науковій, навчальній та професійній діяльності;
- формувати у студентів інтерес до вивчення, набуття та користування soft skills;
- забезпечувати системне повторення, поглиблення і закріплення знань студентів за темою;
- здійснювати діагностику і контроль набутих студентами soft skills.

5. Впровадження soft skills методом проведення обов'язкових тренінгів зі студентами. Тренінг – це метод отримання знань, коли всі його учасники навчаються на базі власного досвіду. На тренінговому занятті перевага віддається діяльності не викладача, а студентів, особистий досвід яких є основою для навчання. Викладач на тренінгу відіграє роль фасилітатора. При розробці змісту тренінгу потрібно враховувати те, що він має: бути спрямований на розвиток затребуваних soft skills; ґрунтуватися на результатах сучасних наукових досліджень; навчити і надавати можливості студенту відповідати на реальні потреби і запити сучасного професійного світу. Тренінгова методика спрямована на створення викладачами належних умов для того, щоб студенти самостійно змогли розширити власний діапазон професійного мислення. Організація навчання на основі тренінгів дозволяє підвищити якість засвоєння матеріалу, стимулює активність учасників, розвиває здібності до аргументації своєї думки, посилює відповідальність за ухвалення рішення, формує здібності до співробітництва та командної роботи. Основними завданнями тренінгів має бути орієнтація на кінцеві результати у практичній діяльності, поступове набуття та відшліфування soft skills, розвиток необхідних у майбутньому студента відповідних навичок, що відповідають переліку soft skills.

6. Організація літньої школи, яка буде спеціалізуватися на розвитку soft skills студентів, де у невимушеній атмосфері під керівництвом професійних психологів, коучів та інших фахівців

студенти зможуть отримувати сучасні знання. Це можна назвати корисним відпочинком, який робить невід'ємний вклад у становлення студента не лише як фахівця, а й сучасної людини.

Висновки. Проведене дослідження дозволило нам встановити наступні ключові аспекти. 1. Отримані результати підтвердили наше припущення про те, що освітній простір фрагментарно, «точково» сприяє розвитку soft skills у здобувачів вищої освіти. 2. Шлях до системного та планомірного впровадження soft skills в освітній простір дуже складний і поки що відбувається на рівні окремих дисциплін. Тому існує необхідність проведення комплексної політики в даній галузі. Специфікою універсальних навичок є те, що цикл їхнього розвитку не може бути обмежено контекстом однієї навчальної дисципліни, тренінгом або позааудиторною роботою. Вони мають відточуватися та шліфуватися протягом усього навчання студента шляхом постійної цілеспрямованої практики. 3. Педагогічні умови та перспективи розвитку soft skills пов'язані з наскрізною імплементацією в навчальний

процес комплексних мір, які наш погляд, полягають у: наповненні нормативних навчальних дисциплін чітким теоретичним та практичним контекстом для розвитку soft skills; трансформації викладання, зміщення акцентів в бік інноваційних методів та форм навчання, що містять потенційні можливості для розвитку універсальних компетентностей здобувачів вищої освіти; глибокої усвідомленості викладачами своєї місії у розвитку затребуваних soft skills студентів; впровадженні міжфакультетських та факультативних дисциплін на кшталт «Soft skills – формула успіху», починаючи з першого року навчання, що поступово розширюватимуть спектр універсальних компетентностей майбутнього фахівця; впровадженні soft skills методом проведення обов'язкових тренінгів зі студентами; організації літньої школи, яка буде спеціалізуватися на розвитку soft skills студентів, де у невимушеній атмосфері під керівництвом професійних психологів, коучів та інших фахівців студенти зможуть отримувати сучасні необхідні універсальні знання та навички.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Друганова О. М. Роль дисциплін вільного вибору у формуванні в здобувачів вищої освіти «soft skills». *Наукові записки кафедри педагогіки*, 1(48), 2021. С. 23-29. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2021-48-03>
2. Жерновникова О. А, Перетяга Л. Є., Ковтун А. В., Кордубан М. В., Наливайко О. О., Наливайко Н. А. Технологія формування цифрової компетентності майбутніх учителів засобами гейміфікації. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Том 75, № 1. С. 170–185. Режим доступу: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/3036>.
3. Коваль К.О. Розвиток «soft skills» у студентів - один з важливих чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2015. № 2. С. 162-167.
4. Комишан, А. І. Необхідність і доцільність формування та розвитку культури спілкування у майбутніх фахівців з вищою освітою. *Наукові записки кафедри педагогіки*, 1(50), 2022. С. 66-80. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2022-50-06>
5. Мешко Г. М., Мешко О. І. Формування soft skills студентів непедагогічних спеціальностей у процесі вивчення курсу «Педагогіка» *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. Ужгород: Ужгородський нац. ун-т, 2021. Вип.1(48). С. 267-271.
6. Молодь України – 2017: Результати соціологічного дослідження. Тернопіль: ТОВ «Тернограф», 2017. 72 с.
7. Молодь України – 2018: Результати соціологічного дослідження. Київ: ДП «Редакція інформаційного бюлетеня «Офіційний вісник Президента України», 2018. 72 с.
8. Пирожок Г. Ю. Формування ключових soft skills у студентів педагогічного коледжу. *Педагогічні науки*. Випуск 98. 2022. С. 48-53.
9. Стеценко Н.М. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. *Педагогічний альманах*. 2016. Вип. 29. С.185-191.
10. Тілікіна Н.В. Навички XXI століття та умови їх формування і розвитку для молоді. 2020. URL: [file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/Navychky_stattia_do_infografiky_23_11%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/Navychky_stattia_do_infografiky_23_11%20(1).pdf)
11. Фурман В.В. Розвиток емоційного інтелекту в професійному становленні студентів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. Випуск 4. 2018. 155-160.
12. Шведова Я.В. Формування комунікативних вмінь здобувачів вищої освіти в процесі вивчення міжфакультетської дисципліни «покоління X, Y, Z та виклики сучасності». *Наукові записки кафедри педагогіки*, 1(48), 2021. 71-82. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2021-48-09>

13. Шевченко С.В, Фалько Н.М. Розвиток комунікативної компетентності майбутніх психологів. *Психологія особистості*. Випуск 18. Т. 2. 2020. С.143-148.
14. Albarrán A., González C. *Introduciendo habilidades no cognitivas en liceos técnicos chilenos: una evaluación social* Tesis Pregrado, Universidad de Chile, Santiago de Chile, Chile. 2015. URL: <http://www.repositorio.uchile.cl/handle/2250/129700>
15. Cedefop Eurofound. Skills forecast: trends and challenges to 2030. Publications Office. 2019. URL:<http://data.europa.eu/doi/10.2801/4492>
16. Cinque M. (2016). "Lost in translation". Soft skills development in European countries. *Tuning Journal for Higher Education*, 3(2), 389–427. URL:[https://doi.org/10.18543/tjhe-3\(2\)-2016pp389-42](https://doi.org/10.18543/tjhe-3(2)-2016pp389-42)
17. ESCO Handbook: European Skills, Competences, Qualifications and Occupations. EC Directorate E, 2017. 67 p.
18. European Commission. ESCO handbook European skills, competences, qualifications and occupations. Publications Office of the EU. 2019. URL:<https://doi.org/10.2767/934956>
19. Fernández J., Tapia V. Emprendimiento y desarrollo de competencias blandas por alumnos de ingeniería comercial Universidad de la Serena. *Revista Universitaria Ruta*, (14), 2012. 41-56. URL:<https://revistas.userena.cl/index.php/ruta/article/view/190>
20. Guerra-Báez S. P. A panoramic review of soft skills training in university students. *Psicología Escolar Educativa*, 2019. URL: <https://www.scielo.br/j/pee/a/YyZgKBY9JLVXnCDKMNc7nqc/?lang=en&format=pdf> . <https://doi.org/10.1590/2175-35392019016464>
21. Hlushko O. Kompetentnisnyi pidkhid v osviti: yevropeyskiy dosvid. *Naukovo-pedahohichni studii*, 5, 2021. С. 8–21. <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2021-5-8-21>
22. IFTF (Institute for the Future). Future work skills 2020. IFTF, 2011. URL: http://www.iftf.org/system/files/deliverable/SR-1382A%20UPRI%20future%20work%20skills_sm.pdf
23. Kostikova I., Holubnycha L., Girich Z., & Movmyga, N. Soft Skills Development with University Students. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 13(1), 2021. 398-416. <https://doi.org/10.18662/rrem/13.1/378>
24. Matteson M.L., Anderson L., Boyden C. Soft Skills: A Phase in Search of Meaning // Portal: Libraries and the Academy. 2016. Vol. 16. No. 1. P. 71-88.
25. Price D. Soft skills are critical for success but what are they? *Cambridge University Press*. 2015, October 22 <https://www.cambridge.org/elt/blog/2015/10/22/5-easy-ways-to-integrate-soft-skills-in-your-class/>
26. Raciti P. La medición de las competencias transversales en Colombia: una propuesta metodológica. 2015. URL: <http://sia.eurosocial-ii.eu/files/docs/1444897404-DT34.pdf>
27. Shek D. T., Leung J. T., Merrick J. Paradigm shift in youth development: Development of "soft skills" in adolescents. *International Journal on Disability and Human Development*, 16(4), 2017. 337-338. doi:10.1515/ijdh-2017-7001
28. The Future of Jobs. Report 2020. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf
29. The Future of Jobs Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution. World Economic Forum. URL: <http://reports.weforum.org/future-of-jobs-2016/>
30. Zhukova O. A. Activity of a higher school teacher on forming soft skills for students of humanitarian and natural specialties: functions and requirements. *Scientific Journal of Polonia University*. 39. 2020. 2. P. 229–241.

Стаття надійшла до редакції 07. 11.2022

Стаття рекомендована до друку 21. 11.2022

Yaroslava Shvedova

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Pedagogy Department¹
shvedova@karazin.ua ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9592-3032>

Elizaveta Korotetska

student of the first (bachelor's) level of higher education¹
korotetskayaliza@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3925-7191>

Darya Kashkabash

student of the first (bachelor's) level of higher education¹
dashakashkabash@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4452-0601>

¹V. N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Square 4, Kharkiv, Ukraine, 61022

SOFT SKILLS: ANALYSIS OF DEVELOPMENT IN HIGHER EDUCATION ACQUIRES AND WAYS OF IMPLEMENTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Formulation of the problem. In recent years, the concept of «soft skills» has become an integral part of the global labor market in various sectors of the economy and society. International and national studies confirm the importance of universal skills, which are called «21st century skills». However, in practice, higher education institutions cannot always create conditions for their comprehensive development. Therefore, one of the main tasks of training students of higher education in modern conditions is to find ways for targeted and systematic development of soft skills.

The purpose of the article is to assess the degree of development of soft skills of higher education students in the educational process and to justify the pedagogical conditions that can contribute to increasing the efficiency of their development.

The results. The study of the degree of development of the sought-after soft skills of higher education students in the educational process was carried out using a developed questionnaire in Google Form. The questions were formulated so that students, based on their own opinion, determined the degree of development in the educational process of each of the proposed soft skills on a 10-point scale. Students of 1-6 years of study of V.N. Kharkiv National University took part in the survey. Karazina (87 people). The results of the conducted empirical research confirm the need for purposeful and systematic development of soft skills demanded by the modern labor market of higher education graduates. According to the students, such soft skills as stress resistance and flexibility, critical thinking, emotional intelligence and communication skills need the greatest development. Pedagogical conditions and prospects for the development of soft skills are related to the end-to-end implementation of complex measures in the educational process: filling normative educational disciplines with a clear theoretical and practical context for the development of soft skills; transformation of teaching, shift of emphasis towards innovative methods and forms of education, which contain potential opportunities for the development of universal competences of higher education seekers; deep awareness by teachers of their mission in the development of the required soft skills of students; introduction of interfaculty and optional disciplines such as «Soft skills - the formula for success», starting from the first year of study, which will gradually expand the range of universal competencies of the future specialist; introduction of soft skills by conducting mandatory trainings with students; the organization of a summer school that will specialize in the development of students' soft skills, where in a relaxed atmosphere under the guidance of professional psychologists, coaches and other specialists, students will be able to acquire modern knowledge and the necessary skills.

Conclusions. The obtained results confirmed our assumption that the educational space contributes to the development of soft skills among students of higher education in a fragmentary, «spot» way. The path to the systematic and planned introduction of soft skills in the educational space is very difficult and so far takes place at the level of individual disciplines. Therefore, there is a need for a comprehensive policy in this field. Pedagogical conditions and prospects for the development of soft skills are related to the end-to-end implementation of the proposed comprehensive measures in the educational process, which, in our opinion, will be able to provide high-quality training of specialists capable of acting in non-standard situations, making quick decisions, ready for self-improvement, positive communication and a healthy response to challenges society.

Keywords: *development of soft skills in the educational process, students of higher education, methods of implementation, universal competences.*

REFERENCES

1. Druganova, O. M. (2021). The role of subjects of free choice in the formation of "soft skills" in students of higher education. *Scientific Notes of the Department of Pedagogy*, 1(48), P. 23-29. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2021-48-03>[in Ukraine].
2. Zhernovnikova, O. A., Peretyaga, L.E., Kovtun, A.V., Korduban, M.V., Nalivayko, O.O., Nalivayko, N.A. (2020). Technology of formation of digital competence of future teachers by means of gamification. *Information technologies and teaching aids*. Volume 75, No. 1. Pages 170–185. Access mode: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/3036>. [in Ukraine].
3. Koval, K.O. (2015). The development of "soft skills" among students is one of the important factors of employment. *Bulletin of the Vinnytsia Polytechnic Institute*. No. 2. P. 162-167. [in Ukraine].
4. Komyshan, A. I. (2022). Necessity and expediency of formation and development of communication culture among future specialists with higher education. *Scientific Notes of the Department of Pedagogy*, 1(50), P. 66-80. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2022-50-06>[in Ukraine].
5. Meshko G. M., Meshko O. I. (2021). Formation of soft skills of students of non-pedagogical specialties in the process of studying the course "Pedagogy" *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: "Pedagogy. Social work"*. Uzhgorod: Uzhgorod national. University, Issue 1(48). P. 267-271. [in Ukraine].
6. Youth of Ukraine - 2017: Results of a sociological study. (2017). Ternopil: Ternograf LLC. 72 p. [in Ukraine].

7. Youth of Ukraine - 2018: Results of a sociological study. (2018). Kyiv: SE «Editorial of the newsletter «Official Herald of the President of Ukraine». 72 p. [in Ukraine].
8. Pirozhok, G. (2022). Formation of key soft skills in students of the pedagogical college. *Pedagogical sciences*. Issue 98. P. 48-53. [in Ukraine].
9. Stetsenko, N.M. (2016). Communicative competence as a component of professional training of a modern specialist. *Pedagogical almanac*. Issue 29. P.185-191. [in Ukraine].
10. Tilikina, N.V. (2020). Skills of the 21st century and the conditions for their formation and development for young people. URL: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/ Navychky_stattia_do_infografiky_23_11%20(1).pdf [in Ukraine].
11. Furman, V.V. (2018). The development of emotional intelligence in the professional development of students. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series Psychological sciences*. Issue 4. 155-160. [in Ukraine].
12. Shvedova, Ya.V. (2021). Formation of communication skills of students of higher education in the process of studying the interfaculty discipline "Generations X, Y, Z and the challenges of modernity". *Scientific Notes of the Department of Pedagogy*, 1(48), 71-82. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2021-48-09> [in Ukraine].
13. Shevchenko, S.V., Falko, N.M. (2020). Development of communicative competence of future psychologists. *Personality psychology*. Issue 18. Volume 2. P.143-148. [in Ukraine].
14. Albarrán, A., González, C. (2015). *Introduciendo habilidades no cognitivas en liceos técnicos chilenos: una evaluación social* Tesis Pregrado, Universidad de Chile, Santiago de Chile, Chile. Disponible: <http://www.repositorio.uchile.cl/handle/2250/129700> [in Spanish].
15. Cedefop, Eurofound. (2019). Skills forecast: trends and challenges to 2030. Publications Office. <http://data.europa.eu/doi/10.2801/4492> [in English].
16. Cinque, M. (2016). "Lost in translation". Soft skills development in European countries. *Tuning Journal for Higher Education*, 3(2), 389-427. [https://doi.org/10.18543/tjhe-3\(2\)-2016pp389-42](https://doi.org/10.18543/tjhe-3(2)-2016pp389-42) [in English].
17. ESCO Handbook: European Skills, Competences, Qualifications and Occupations. (2017). EC Directorate E, 67 pp. [in English].
18. European Commission. (2019). ESCO handbook European skills, competences, qualifications and occupations. Publications Office of the EU. <https://doi.org/10.2767/934956> [in English].
19. Fernández, J., Tapia, V. (2012). Emprendimiento y desarrollo de competencias blandas por alumnos de ingeniería comercial Universidad de la Serena. *Revista Universitaria Ruta*, (14), 41-56. Disponible: <https://revistas.userena.cl/index.php/ruta/article/view/190> [in Spanish].
20. Guerra-Báez, S. P. (2019). A panoramic review of soft skills training in university students. *Psicología Escolar Educativa*, 23-45. <https://doi.org/10.1590/2175-35392019016464> [in Spanish].
21. Hlushko, O. (2021). Kompetentnisnyi pidkhid v osviti: yevropeyskyi dosvid. *Naukovo-pedahohichni studii*, 5, 8-21. <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2021-5-8-21> [in English].
22. IFTF (Institute for the Future). Future work skills 2020. IFTF, 2011. URL: http://www.iftf.org/system/files/deliverable/SR-1382A%20UPRI%20future%20work%20skills_sm.pdf [in English].
23. Kostikova, I., Holubnycha, L., Girich, Z., & Movmyga, N. (2021). Soft Skills Development with University Students. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 13(1), 398-416. <https://doi.org/10.18662/rrem/13.1/378> [in English].
24. Matteson M.L., Anderson L., Boyden C. (2016). Soft Skills: A Phase in Search of Meaning // Portal: Libraries and the Academy. Vol. 16. No. 1. P. 71-88. [in English].
25. Price, D. (2015). Soft skills are critical for success but what are they? *Cambridge University Press*. <https://www.cambridge.org/elt/blog/2015/10/22/5-easy-ways-to-integrate-soft-skills-in-your-class/> [in English].
26. Raciti, P. (2015). La medición de las competencias transversales en Colombia: una propuesta metodológica. Disponible: <http://sia.eurosocial-ii.eu/files/docs/1444897404-DT34.pdf> [in Spanish].
27. Shek, D., Leung, J., Merrick, J. (2017). Paradigm shift in youth development: Development of "soft skills" in adolescents. *International Journal on Disability and Human Development*, 16(4), 337-338. doi:10.1515/ijdh-2017-7001 [in English].
28. The Future of Jobs. Report 2020. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf [in English].
29. The Future of Jobs Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution. World Economic Forum. URL: <http://reports.weforum.org/future-of-jobs-2016/> [in English].
30. Zhukova, O. (2020). Activity of a higher school teacher on forming soft skills for students of humanitarian and natural specialties: functions and requirements. *Scientific Journal of Polonia University*. 39. 2. Pp. 229-241. [in English].

The article was received by the editors 07.11.2022

The article is recommended for printing 21.11.2022